

УДК 343.91
DOI: 10.31733/17-03-2023-295-297

Максим ЛЕПСЬКИЙ
професор кафедри соціології
Запорізького національного університету,
академік Української академії наук,
доктор філософських наук

ЛЮДИНОВИМІРНІСТЬ У КРИМІНОЛОГІЧНОМУ ПРОФАЙЛІНГУ ЗЛОЧИНЦЯ

Профайлінг людини викликає не аби яку увагу людей, з одного боку, як визначення та розуміння людей, з іншого боку, розуміння себе, шляху вдосконалення де профіль стає основою з якого починається або продовжується рух розвитку, його діапазон. Особливе значення має кримінологічний профайлінг злочинця, як діагностика, профілактика, тактика дії пересічних людей та правоохоронців, щодо ідентифікації злочинця та злочину у правовому полі держави.

Профайлінг з самого початку був виключно прикладним напрямом дослідження і спостереження. Профайлінг часто досліджується психологічними засобами, як визначення психічного стану, але, на наш погляд, вкрай важливо досліджувати соціальну взаємодію як під час правоохоронних відносин, у яких профайлінг вкрай необхідний, так і під час профайлінгу як соціальної взаємодії між людьми в цілому.

Тема профайлінга багато людей пов'язують з психовізуальною діагностикою, ця тема під різними назвами, теоріями та поглядами в різні епохи привертала увагу.

Метою цієї невеличкої наукової розвідки є дослідження людиновимірності у кримінологічному профайлінгу злочинця.

Профіль людини, її психічних поведінкових механізмів, соціальних відносин – розглядається як портрет, що надає знання з ким інша людина має справу, що б прогнозувати спільну діяльність або конкуренцію, наслідки взаємодії та запобігання ризиків.

Для чого необхідний профіль людини? Профіль у найбільш загальному вигляді виступає як відображення людини у свідомості іншої людини.

Основними проблемами у профілюванні постають вирішення завдань:

- Як це зробити адекватно?
- Як це зробити швидко зі збереженням відповідності профіля реальній живій людині, яка змінюється під впливом різних чинників, обставин та ситуацій?
- Як запобігти псевдорациональній атрибуції, що замість профіля формує соціальні стигми, нав'язані ярлики, що стають вибором хибним або ще гірше маніпулятивним вибором профайлера, того, хто робить профіль?

Все це за своєю суттю визначає необхідність ствердження принципів науковості (адекватності), об'єктивності (в тому числі й зняття суб'єктивних викривлень), розвитку (створення динамічного профілю, що відбиває розвиток людини).

З цих базових позицій і починаємо ці захоплюючі мандри у світ людей, їх відносин, розуміння цього та з'ясування можливостей пізнання та відображення. Якщо ми досліджуємо злочинців, то це ще дослідження деліквенції людей. У соціальних відносинах, як власне і в історії різних країн, багато подій пов'язано з репрезентації влади та її сакралізації, проявів влади як священної, що у інших людей викликає страх або захоплення. Але ці події часто ставали ширмою для прикриття злочинів або невідповідності людей при владі тим завданням, які повстали перед країною. Духовна легітимації влади чи зневага до неї, визначення її відповідності суспільству чи спільноті, або її визначення як самозваної може привести до карколомних політичних подій.

За своєю суттю найбільш практично орієнтованою для профайлінгу є поєднання двох моделей: 1) моделі відносин пам'ять- свідомість-тіло та 2) моделі «Я» – «інші люди» – «предметний світ» та «світ значень». Профайлер має бути тренуваним у цих відносинах.

Має бути тренуваним у сприйнятті, увазі, вмінні слухати, концентруватися та відмічати. Іноді профілювання здійснюється «на ходу», під час бесід, випадкового або нібито випадкового спілкування, допитів, тому свідомість профайлера має бути як дзеркало.

Якщо брати японську метафору «розум як вода» або «розум як луна», за образом про адекватне віддзеркалення «луни в озері», луна має бути освітленою та озеро не повинно мати хвилювання, повинна бути гладке дзеркало розуму без емоційного хвилювання. У Японії цей стан, наприклад у бойових мистецтвах називають «міцу но кокоро» та «тсуки но кокоро». Таким чином, увага, активне слухання, адекватне відображення, все це потребує тренування у профайлера.

Розглядаючи блок свідомості під час підготовки профайлінгу ми розглядаємо мабуть всі вищі психічні процеси – сприйняття, увагу, мислення, емоції, мовлення. Нас цікавить, перш за все, як за окремими проявами та феноменами профайлер встановлює істину, у науковому сенсі робить адекватну діагностику, за якими значеннями визначає поведінку, діяльність, прогнозує подальші події, та встановлює злочинця (якщо це кримінологія) та відповідність діяча вимогам часу (якщо це політика).

Серед важливих мислених процесів, на наш погляд, найважливішими є:

- складання з конкретного цілісного образу, з фактів динамічної картини ситуації або події, те, що ми позначаємо як цілісність мислення;
- швидкість розумових операцій, що позначає можливість;
- глибина усвідомлення, коли «за деревами бачать ліс», тобто є проникнення за поверхнею фактів у сутність та логіку подій, що відбуваються, тобто саме ті причинно-наслідкові зв'язки, які визначають рушійні сили, механізми та результат того, що відбувається у дійсності, у зіткненні діючих суб'єктів.

Цілісність образу встановлення істини, визначає застосування об'єктивності, відмови від підлаштовування фактів під своє враження, наміри та інше, що визначається як суб'єктивне. Головне у цьому процесі утримання множини фактів, без дискримінування частини з них під власні переваги та орієнтації. Протилежний процес призводить до такого феномену як псевдорациональні атрибуції, яка позначає висновок, звинувачення та вирок до інших, часто-густо невинних людей (як це було у «полюванні на відьом» та «кривавому наклепі»), та раціональне виправдування своєї нечесності або необ'єктивності.

Цілісність образу у раціоналізації профайлера відбувається як складання гіпотез, як просування від окремого до загального, це мисленева операція індукції, що далі поєднується з дедукцією, тим обсягом знань універсальних закономірностей (об'єктивних, повторювальних, необхідних, внутрішніх, спрямованих зв'язків), що власне і дозволяє впроваджувати універсальні методи для аналізу конкретних ситуацій. Власне мислення є інструментом встановлення істини, а не навпаки, не є власною правдою (як відомо, яка у кожного своя). Відбувається аналіз комплексу фактів, а не вибір та підбір фактів. Тому однією з важливіших для цілісності образу у раціоналізації є верифікація гіпотез та супроводження дослідження у динаміці розслідування.

Цілісні дослідження завжди намагалися гармонізувати та збалансувати основні складові сутності людини, як дороговказ її розвитку та міру не втрати гуманістичного, загальнолюдського. Це власне і відображає людиновимірність профайлінгу. Разом з тим втрата сутності людини відбувалася як втрата людиною себе та скоєння кримінальних та проти людяності злочинів.

В сутності людини ядром є біосоціальна єдність людини, біологічне є передумовним для формування людини, водночас людина без біологічного ґрунту не набуває своїх соціальних характеристик. Соціальність як включеність у відносини з іншими людьми, як сукупність соціальних відносин, стає основою для формування суспільства, сфери розуму, людства як планетарного явища. Психічне виступає як оператор (основний механізм) поведінки і діяльності у швидкості реалізації задуманого, вирішення нагальних проблем та завдань життя.

Соціологи, кримінологи, психіатри, психологи перевіряють і досліджують сутність через протилежне, у явищах втрати міри:

- по-перше, це втрата природного «біо» за рахунок «техне»;
- по-друге, втрата складової «антропо» у зісковзуванні до тваринного (до лише інстинктивного) або роботичного (до лише штучно-алгоритмічного, програмного, механістичного) все це без ствердження розуму та раціональності;
- по-третє, це втрата соціального, як втрата відносин між людьми, того, що веде їх до спільності, до суспільного, ця втрата має прояви у соціопатії, в аномії за Емілем Дюркгеймом [1], у нерозвиненості морально-етичного и морально-вольового, у нерозвиненості або втрати людяності у відносинах з людьми; втрата соціального може проявлятися у відлюдності, ескапізмі, або у соціопатичному розлодненні, у ненависті до спільності людей;

– по-четверте, психологи часто підкреслюють закономірність соціопатії і психопатії, коли за різними обставинами у людини у пубертатному періоді не сформувалося супер-его, яке не тільки визначає інкорпоровані (тобто внутрішньо прийняті) соціальні норми у різних їх проявах (сімейних, соціально-групових та інституційно-організаційних), але й визначення всередині людини «надлюдського». Саме прагнення до вражаючого надлюдського визначає таке масове захоплення коміксною культурою «супергероїв».

Сучасним кейсом цього є події навколо підліткової криміналізованої субкультури ПВК Рьодан. «Геней Редан» (з японської – «примарна група») – це назва субкультури, що виникла з персонажів манги Hunter X Hunter японського художника Йосіхіро Тогасі, символом якої є 12-ногий павук. Геней Редан – група бандитів, до складу банди входять 13 членів, лідер яких – голова павука, а решта членів – 12 ніг. У цієї вигаданої банди з'явилися натовпи шанувальників у всьому світі, які наслідують персонажів. Молоді люди також називають себе «павуками», зображення яких з цифрою 4 носять на одязі. В Україні ця субкультура прийшла з РФ через соціальні мережі, ще й отримала назву «ПВК «Редан», що влаштовують масові бійки у великих містах.

Зараз постає питання про навчання підлітків соціальним нормам та правилам – «Супер-его» у психіці, якщо користуватися термінами З. Фрейда. Якщо така культура не сформована поступово – соціопатична складена психіка має всі спотворені підстави «своїх правил», «три у Бога», у тиранії, тоталітаризмі, серійних, масових або технологізованих вбивствах [2]. Ці злочини мають потенціал тиражування через жорсткі суспільні механізми у втраті людяності та соціальності. Навпаки, інкорпорація «Бога у серці», як практика людяності та соціальності, на думку Ліпота Сонді це «шлях Мойсея», подолання Каїна у суспільстві [3, 4].

Профайлінг, у розумінні людиновимірності, є покликанням встановити небезпечну для інших людей злочинну основу, втрату міри, спотворення біо-антропо-соціально-ноосферної сутності. Ця втрата міри, на наш погляд, є втратою біофілії, любові до життя, місце якої привласнює некрофілія, любов до смерті, як знищення живого, чи то біологічного, екологічного, чи то соціального, того, що прагне до розвитку, як формування та реалізація некрофілії (цю концепцію влучно розробив Еріх Фромм [5]). Втрата міри відбувається як знищення соціофілії, любові та формування з любов'ю відносин між людьми, прихід на її місце мортофілії (мною введене поняття), формування з ненавистю відносин між людьми, на основі псевдорациональних стигм, ярликів у крайніх смертельних формах дискримінації людей.

Кримінологічний профайлінг спрямований для встановлення профіля злочинця, соціологічний профайлінг надає можливість з'ясування втрати міри людяності, як основи для цього злочинця. У кримінологічному профайлінгу потрібним є дослідження психічних, асоціальних (кримінальних) та спотвореної сутнісної основи злочину та злочинних відносин.

Профілактична соціальна та психічна функція профайлінгу визначає не лише діагностику, а й попередження не втрати міри людяності та гуманності людиною. Правоохоронна функція більше пов'язана з попередженням, встановленням та правовим покаранням злочину та злочинця. Тут є важлива різниця, оскільки профілактична має людиноцентричний характер, правоохоронна функція має правоцентричний та протизлочинний (антизлочинно-центричний) характер.

Якщо втрачається профілактична функція правоохоронна може стати антилюдяною, якщо буде стверджувати некрофільську та мортофільську основу права, наприклад тоталітарного режиму або невротичної жадоби влади (концепт Ханни Арендт [6]). Втрата людяності та гуманності формує антилюдяний характер, а люди, що стверджують людяність та соціальність стають злочинцями, тому що у такій будові суспільства вони «чужі» та «інші».

Саме тому виникає питання на службі якого режиму діє профайлер, чи не стає він «рукою злочинного, антилюдяного, антисоціального режиму», що ми бачимо у військових та проти людяності злочинах Росії, агресора у російсько-українській війні.

1. Паніна Н. В. Аномія. Енциклопедія Сучасної України. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001. URL: <https://esu.com.ua/article-44374>.

2. Лепський М. А. Соціологія агресії. Запоріжжя : КСК-Альянс, 2021. 315 с.

3. Szondi L. K. Gestalten des Bösen. Bern : Verlag Hans Huber, 1969. 188 S.

4. Szondi L. M. Antwort auf Kain. Bern: Verlag Hans Huber, 1973. 168 S.

5. Fromm E. The Anatomy of Human Destructiveness. New York: Holt Paperbacks; Revised and Revedition, 1992. 576 p.

6. Арендт Х. Джерела тоталітаризму (2-е вид.). К. : Дух і літера, 2005. 584 с.